

Translation and Interpretation in Science and Technology:

Models, Methodology and Machine Support

Saarbrücken, 2001. március 15–17.

Szabari Krisztina

Az Saar-vidéki Egyetem (Universität des Saarlandes) „Advanced Translation Research Center” kutatóközpontja 2001. március 15. és 17. között konferenciát szervezett a műszaki és tudományos szakfordítás és szaktolmácsolás, valamint a fordítói segédeszközök témakörében. A konferencia egyben az „euro-conference” nevet is viselte, hiszen létrejöttét jelentősen támogatta az Európai Bizottság.

A fordítástudománynak Saarbrückenben komoly hagyományai vannak, itt tevékenykedett öt évvel ezelőtti nyugdíjba vonulásáig Wolfram Wilss, a németországi fordítástudomány egyik megteremtője és mind a mai napig jeles képviselője. Az Alkalmazott Nyelvészet – Fordítástudomány Tanszék jelenlegi vezetője Heidrun Gerzymisch-Arbogast professzorasszony, a konferencia főszervezője.

Saarbrückenben számos megközelítésben foglalkoznak fordítástudománnyal, és a különböző ágak és megközelítésmódok jól kiegészítik és kölcsönösen segítik egymást. A nyelvészeti fordítástudomány elsődlegesen a szövegnyelvészet oldaláról közelít a fordításhoz, ennek az irányzatnak képviselője Gerzymisch-Arbogast, aki a heidelbergi Mudersbach által kidolgozott ún. „RELATEX”-módszert alkalmazza a szövegkoherencia vizsgálatára, illetve ábrázolására. Szerecsésnek mondható, hogy a gyakorlati fordító- és tolmácsképzés magas szintű fordítástudományi kutatással párosul az egyetemen. Gerzymisch-Arbogast mellett nagyszámú doktorandusz dolgozik, akik a világ minden tájáról érkeztek, egyikük, a konferencia szervezésében is részt vett Kusztor Mónika Magyarországról.

Az idei konferencia egy hosszabb projekt része, immár a VI. Saarbrückeni Fordítástudományi Konferencia volt. A mintegy 50 résztvevő 13 országból érkezett. A rendkívül igényes programot nyújtó konferencia külön érdeme volt, hogy az egyes előadások után bőven maradt idő vitára, és mivel nem voltak szekciók, a résztvevőknek a konferencia végén nem maradhatott hiányérzetük, hogy a párhuzamosan elhangzó előadások miatt valamiről esetleg lemaradtak volna.

A konferencia igazi eseménynek számított Saarbrückenben, a hivatalos megnyitó beszédet az egyetem vezetői mellett a Saar-vidéki kulturális minisztérium képviselője tartotta, aki arról beszélt, hogy itt a német-francia határvidéken különösen fontos a fordítók és tolmácsok által végzett interkulturális közvetítő munka. A konferencia résztvevőit fogadta Saarbrücken polgármestere is, aki elmondta, hogy noha a Saar-vidéken jellemzően több nyelvet beszélnek az emberek, a fordítók és tolmácsok nyújtotta szolgáltatásra mindig is szükség

lesz, hiszen az igazi „szubtilitások” visszaadásához olyan magas szintű nyelvtudásra van szükség, amivel csak nagyon kevesen rendelkeznek.

Az előadások a következő nagyobb témakörök köré csoportosíthatók: terminológia, szakszótárkészítés, a nyelv és a jog viszonya, jogi szakfordítás, tudományos ismeretterjesztő szövegek fordítása, vállalati kommunikáció, filmfeliratozás, szövegek vizualizálása, az ún. „szövegtérképészet” (*text mapping*). A konferencia egyik délutánja a doktoranduszoké volt, akik bemutathatták tervezett dolgozatukat és meghallgathatták a szakemberek véleményét.

A Surrey-i egyetem professzora Margaret Rogers „*Terminology Management*” címmel tartott előadást, melyben a terminológia és a párhuzamos szövegek fordítási segédeszközként betöltött szerepét elemezte és állította párhuzamba. A terminológiai gyűjtemények használatának hátránya a kontextus hiánya, a párhuzamos szövegek (hasonló célú és témájú önálló szövegek a célnyelven) esetében ezzel szemben a terminológia nem rendszerezett és nem is mindig konzisztens. A fordító akkor jár el helyesen, ha megfelelő arányt tud kialakítani a két lehetséges irány között. Az egyik esetben a kodifikált terminust kell kontextualizálnia, a másikban pedig a kontextualizált szót kénytelen „kodifikálni”. Utóbbi esetben természetesen fel kell derítenie a szinonimikus, hiperonimikus és hiponimikus viszonyokat is, és meg kell bírkoznia a poliszém használat jelentette nehézségekkel. A szinonimák használata különösen a zsrnalisztikai és ismeretterjesztő szövegek esetében jelenthet problémát, hiszen itt a szigorúan tudományos szövegben hiperonimaként vagy hiponimaként használt terminusok sok esetben – a közérthetőséget elősegítő – egymás szinonimájaként jelennek meg. Az előadás nagy érdeme, hogy a terminológia fontosságának és növekvő jelentőségének elismerése mellett felhívta a figyelmet a terminológia abszolutizálásának veszélyeire, melyeket csak a párhuzamos szövegek felkutatásával és elemzésével lehet elkerülni. A terminológia tehát fontos és hasznos, de nem uralkodhat a fordítón, nem takaríthatja meg számára a fordítói döntés nehézségeit.

Több előadás (Rainer Arntz/Hildesheim, Ingrid Simonnaes/Bergen, Ulrich Daum/München) foglalkozott a nyelv és a jog viszonyával, illetve a jogi szakfordítás kérdéseivel. A téma aktualitását az adja, hogy a globalizáció előrehaladtával a jogi fordítások egyre kevésbé csupán informatív és tudományos céllal készülnek, sokkal hűsbavágóbb a szerepük, elő kell segíteniük az érintett személyek más jogrendszerbe történő integrálását. A jog és a nyelv egymástól elválaszthatatlanok, hiszen míg a műszaki területek vagy az orvostudomány esetében ugyanaz a szakterület létezik különböző nyelveken, addig az egyes nyelveken különböző jogrendszerek léteznek, így nagyon nehéz megvonni a határt a jogrendszerek és a jogi szaknyelvek összehasonlítása között. Éppen a jogi fordítás az a terület, ahol a legnehezebb egyértelműen megállapítani, jogi problémáról vagy csupán fordítási hibáról van-e szó. A jogi szakfordítók kicsit mindig összehasonlító jogászok is, hiszen nekik kell eldönteniük, hogy a fordítás saját jogrendszerét alapul vevő címzettje mit ért majd a fordításon, és az megegyezik-e a szöveg szerzőjének intenciójával. Daum ebben az összefüggésben beszél az ún. „joghatás-ekvivalenciáról”, amelyre a fordítónak minden esetben törekednie kell.

A fordítástudomány egyre nagyobb figyelmet szentel az általános és a szakfordítás közötti határmezsgyén elhelyezkedő tudományos ismeretterjesztő szövegek fordításának, melyeket szakemberek írnak laikusoknak valamilyen szakmai kérdésről. Ezeknek a szövegeknek a fordítása speciális jártasságot követel meg a fordítótól mind a terminológa (szinonimák, hiponimák, hiperonimák, poliszémia), mind pedig a szövegalkotásai stratégia (stílus, regiszter stb.) vonatkozásában. E szövegek között fontos szerepet töltenek be a nagy multinacionális vállalatok által kiadott cégújságok, amelyek egyrészt a vállalat munkatársaihoz, másrészt a fogyasztókhöz szólnak (pl. Siemens magazin, Bayer magazin stb.) Ez utóbbiak esetében a fordítónak még az ún. vállalati összképre (*corporate identity*) is tekintettel kell lennie, megfelelően kell használnia az ún. vállalati nyelvet, amely a vállalati identitás része (más német vagy angol nyelvet használ a Daimler Chrysler, és mást a Siemens).

A konferencia egyik legérdekesebb előadását Mary Carroll, a berlini „Titelbild” vállalat tulajdonosa tartotta a filmfeliratozásról. Az idegennyelvi ismeretek növekedésével egyre nő a tudatos nyelvhasználók száma, az idegen nyelvek egyre kevésbé lesznek „idegenek”, így a szinkronizáció mellett a még hagyományosan szinkronizáló országokban is (mint pl. Magyarország) nőhet a feliratok szerepe. A feliratozás speciális ismereteket kíván, meghatározott számú leütésnyi helyen kell visszaadni esetleg hosszabb és bonyolultabb tartalmakat, úgy, hogy eközben tekintettel kell lenni a film, az olvasás és a beszéd ritmusára (kameraállások, milyen ritmusban tud olvasni a néző, mindig világos legyen, mit melyik szereplő mond). Az ún. *beamtiling* technika megjelenésével, amely a feliratot a filmre vetíti rá, – így nem kell a kópiát véglegesen ellátni a feliratokkal és az a továbbiakban felirat nélkül is használható marad –, a feliratozás még nagyobb népszerűsége tehet szert. Carroll szerint a feliratozás nagyban elősegíti a fordítói gondolkodás fejlesztését, hiszen a sűrített, értelemközpontú célnyelvi szöveg csak a forrásnyelvi szövegtől való teljes „elvonatkoztatással” valósítható meg, tehát segíthet a kezdő fordítónak abban, hogy ne tisztán szubsztitúciós gyakorlatot lásson a fordításban és jobban a „szöveg mögé nézzen”.

A konferencián több előadás (Rothkegel/Hannover, Gerzymisch-Arbogast/Saarbrücken, Tiehl/Saarbrücken) foglalkozott az ún. szövegtérképészettel, a szövegkoherencia láthatóvá tételével. Gerzymisch három megközelítési módot különböztet meg, az individuális, a mintaorientált és a holisztikus szövegelemzést. A fordító számára mindhárom megközelítés esetében az a legfőbb kérdés, milyen feltételek mellett és milyen arányban őrizhetők meg a célnyelvi szövegben, illetve menthetők át a célnyelvre a forrásnyelvi szöveg kimutatott jellemzői. Az individuális megközelítés a szöveg kimutatható jellemzőit térképezi fel (helyesírás, külső megjelenés, stílus, lexika stb.) valamilyen rugalmas – és az adott szöveghez hozzáigazított – szempontrendszer alapján (rugalmas raszter), a mintaorientált vagy inkrementális megközelítés a szövegalkotási mintákat elemzi. Ezek kimutatására alkalmazható a már említett Mudersbach-féle RELATEX módszer, mely az argumentumokat csoportosítja az egyes relátorok köré. A holisztikus megközelítés a kultúraspecifikus szövegkonvenciókat mutatja ki. A fordítás során ez utóbbi megközelítés szükségessé teszi az intertextualitás figyelembevételét is.

A doktoranduszok előadásaikban saját kutatási eredményeikről és tervezett dolgozatukról számoltak be. Az egyik dolgozat azt vizsgálja, mivel magyarázható az az ismert jelenség, hogy a német szakszövegek általában bonyolultabbak és nehezebben érthetőek, mint az angolok. A kutató a szintaxisban és a terminusok használatában nem tudott kimutatni mérvadó különbségeket, tehát a német szöveg nem használ több terminust, mint az angol. A nehézségek minden bizonnyal az ún. „maradékszövegben” keresendők. A vizsgált német szövegek esetében ugyanis a terminusoktól megszabadított ún. „maradékszövegben” 28 százalék volt azoknak a szavaknak és szókapcsolatoknak az aránya, amelyek nem tartoznak a szűk értelemben vett „alapszókincshez”, az angol szövegek esetében ez az arány csupán 8 százalék volt. Az angol szövegekben használt szókincs tehát nagyobb frekvenciájú, a német szövegekben használt szavak lényegesen alacsonyabb frekvenciát mutatnak.

A saarbrückeni konferencia a résztvevők egybehangzó véleménye szerint nagyon sikeres volt, sikerült a fordítástudomány legaktuálisabb kérdéseit megragadnia. A konferencia külön érdeme, hogy a rangos elméleti kutatók mellett számos – tudományos reflexióval foglalkozó – gyakorlati szakember, fordító és tolmács is volt a résztvevők között. Jó volt látni a kölcsönös tiszteletet és megtermékenyítő kíváncsiságot a tudomány és a gyakorlat képviselői között. Ez a légkör nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a gyakorló fordítók ne kényszerüljenek saját teóriák kialakítására, profánabbul fogalmazva, ne legyenek kénytelenek minden esetben újra felfedezni a melegvizet, hanem a már meglévő felismeréseket segítsenek továbbfejleszteni és rendszerbe foglalni.

A Fordító- és Tolmácsképző Központ

új címe:

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ

Budapest, 1088 Múzeum krt. 4. “F” épület

Telefon: 266 98 33/5894, Fax: 266 98 33/5895

e-mail: aeiler@ludens.elte.hu